

ASPECTE ALE PREZENȚEI NEOLOGISMELOR DE ORIGINE LATINO-ROMANICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Transformarea limbii latine, vorbită pe teritoriul vechii Dacii în cadrul raporturilor cu administrația romană, dar și ca mijloc de comunicare între oamenii veniți din diferite regiuni ale Imperiului Roman, în limba română este o consecință a unor mutații substanțiale care au avut loc în decursul secolelor la toate nivelurile limbii. Cauzele acestor mutații au fost atât interne (evoluții fonetice ale formelor morfo-sintactice, ale structurii frazei etc.), cât și externe (influența limbilor cu care mai întâi latina [1] și apoi română au venit în contact).

Lingviștii [2] împart cuvintele de origine latină, existente în limba română, în cel puțin trei categorii: *cuvinte moștenite* care formează baza vocabularului românesc; fiecare dintre limbile romanice a moștenit din latină aproximativ 2000 de cuvinte de bază, dintre care cca 500 au intrat în toate limbile romanice; *cuvinte împrumutate* în secolul al XIX-lea fie direct, fie prin intermediul altor limbi, în special franceza [3]; *cuvinte românești* preluate așa cum se pronunțau în antichitate și cu desinențele respective.

Ceea ce se numește influență latină vizează cuvintele împrumutate. Distincția dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate din latină poate fi evidențiată urmărind fonetismul cuvintelor respective care, deși au același etimon, se diferențiază prin formă, sens și distribuție. Un exemplu în acest sens poate fi latinescul *clarus* care a fost moștenit sub forma *chiar* (în urma transformării grupului consonantic lat. *cl* în *k'* în limba română) și împrumutat cu forma *clar* în secolul al XIX-lea. Acest fenomen este frecvent în mai toate limbile romanice: de pildă, lat. *directus* s-a moștenit rom. *drept*, it. *dritto*, fr. *droit*, sp. *derecho*, pg. *dirieto* și s-a împrumutat rom. *direct*, it. *diretto*, fr. *direct*, sp. *directo*, pg. *directo*. Acest fenomen se află în strânsă legătură cu reorganizarea vieții sociale a popoarelor neo-latine de la începutul mileniului al II-lea când, cele mai importante schimbări se produc în organizarea vieții religioase și administrative feudale, fapt care a determinat o diversificare a vocabularului moștenit din latină cu o componentă din latina medievală [4]. Ca limbă de civilizație, latina medievală a influențat limbile

romanice occidentale chiar de la apariția lor. Acest proces care a culminat în Epoca Renașterii a fost descris de Sextil Pușcariu [5]:

„În Apus, limba latină din școli, administrație și mai ales din biserică, s-a menținut în curs de veacuri pe lângă limbile romanice născute din ea. Dacă în locul vechiului francez *fourme*, dezvoltat în consonanță cu legile fonetice din latinescu *forma*, apare, începând cu secolul al XII-lea *forme*, pentru ca acest *forme* să devină înfățișarea exclusivă a cuvântului, e fiindcă oamenii cu știință de carte l-au apropiat de cuvântul latin, iar rostirea lor a fost imitată de alții. Din cauză că alături de elementul latin, păstrat prin moștenire de la strămoșii romani, neo-latinii apuseni și-au îmborsărit în cursul veacurilor – mai ales în evul mediu și în Epoca Renașterii – limba cu cuvinte, forme și întorsături de fraze latine, limbile vorbite de ei par «mai romanice» decât limba română, care și-a îmborsărit tezaurul lexical și a fost influențată în biserică, școală și administrație de alte limbi, cu deosebire de cea paleoslavă. **Tocmai asemenea latinisme, primite ulterior, pe care cărturărească, care și prin forma lor trădează imediat originea latină, dau limbilor romanice aparența unei latinități mai intensive.** Fiind introduse de știutorii de latinește și întrebuințate de ei, aceste cuvinte «savante» au păstrat aproape nealterată forma de latină.”

Târziu, în secolul al XIX-lea, are loc procesul nostru de europenizarea, așa după cum nota Sextil Pușcariu [6]:

„Europenizarea noastră a schimbat atât de radical felul nostru de trai și concepțiile societății românești, încât materialul vechi al limbii nu mai ajunge ca să îmbrace ideile noi care cereau imperios și repede să fie exprimate. Revoluționarea spiritului public a produs o revoluționare a limbii. Neologismul latin sau neolatin a avut ca urmare o plămădire din nou a limbii române.”

Orientarea noastră spre latinitate începe timid, încă din primele secole ale mileniului al II-lea. În Moldova și în Țara Românească, latina devine din secolul al XIV-lea limbă diplomatică și a fost folosită mult în relațiile domnilor români cu Transilvania și cu țările europene catolice [7]. Aceste contacte culturale cu mediul latinizat au avut consecințe de ordin lingvistic general și în lexic, în special.

Influența directă a limbii latine, în varianta ei medievală, a fost semnalată sporadic în secolul al XV-lea, când apare prima dată în scris termenul *florin*, iar la sfârșitul secolului al XVI-lea, în *Palia de la Orăștie* (1582) apare termenul *acates*, în documentele din Moldova, Țara Românească – *adamască*, iar în Transilvania – *confișcui*. [8]

O creștere a numărului de termeni împrumutați direct din latină se remarcă spre mijlocul secolului al XVII-lea, când, în unele texte religioase

transilvănene – *Noul testament de la Bălgrad* (1640), *Catehismul creștinesc* (Alba Iulia, 1648), *Cazania* (Carte românească de învățătură) a lui Varlaam, tipărită în Moldova și *Pravila* lui Matei Basarab în Țara Românească, se folosesc pentru prima dată cuvinte precum: *alabastru, epistolă, libertin, nototriu, roman* 'catolic', *samaritean, tiron*, ș.a. Scrierile cu caracter istoric din a doua jumătate a secolului al XVII-lea consemnează prezența unor termeni precum: *autoritate, dac, ital, superbike*; în documentele redactate în Transilvania, pot fi identificate exemple de tipul *publicum, gubernium, legat* 'dispoziție testamentară', *tăștimonie*, iar în cele din Țara Românească îl găsim pe *țircumstanție*. [9]

O frecvență mare a neologismelor latinești poate fi identificată în lucrările autorilor de la sfârșitul secolului al XVII-lea care cunoșteau bine limba latină din școlile pe care le frecventaseră. Astfel, Constantin Cantacuzino studiasse la Padova, Dosoftei în Polonia, Dimitrie Cantemir la Constantinopol. Din scrierile lor pot fi selectate următoarele exemple: *apostat, capitolium, cauză, colocfium, comentarie, contumație, credulitate, eloghiu, fabulă, gheneros, index, lustrat, maculă, matroană, nimfă, prezenție, prosperitate, retorică, substanție* ș.a. [10]

Dimitrie Cantemir este un caz aparte, mai ales că el a scris o operă în limba latină și a împrumutat des cuvinte din această limbă pe care o cunoștea foarte bine [11]: *activitas, afectație, anale, bibliotecă, colega, comentator, descripție, exțentric, fașticul, nervos* 'puternic, viguros', *sens, situație, temperament, text* ș.a. [11]

Numeroase împrumuturi latinești pot fi semnalate la Miron Costin și la Nicolae Costin. Dintre acestea, enumerăm câteva: *dictatură, etică, ibări, maligna, oratorie, potentate, septentrion, termă, transalpin, țensoriu, volsci* ș.a. [12]

Analizând toți acești termeni, observăm că folosirea acestora se reduce la o sferă restrânsă de comunicare, așa cum se întâmplă și în *Foetul Novel*, calendarul lui Cantemir Brâncoveanu, în care apar o serie de latinisme precum: *constelație, expediție, intenție, invenție, propoziție* ș.a. [13]

În Transilvania, situația este un pic diferită deoarece aici, influența lexicală a latinei asupra limbii române este mult mai puternică atât în traduceri religioase (de pildă în *Pânea pruncilor*, Bălgrad, 1702), cât și în actele administrative transilvănene sau în cele emise în Oltenia în timpul ocupației austriece: *consolație, dependenție, deputat, donație, fundație, inventarium, mentie, perțeptor, potenție, regulament, suplicat, termin, titlă* ș.a. [14]

O altă cale de pătrundere în limba română a termenilor latini și a cuvintelor romanice a fost și prin intermediul unor limbi de cultură cu care limba noastră a venit în contact în decursul existenței sale. Astfel, încă din secolul al XVI-lea, limba maghiară a intermediat pătrunderea unor cuvinte din limba latină precum *crijolită, pint, procator* și *ujură*. Etapele ulterioare atestă existența unui număr sporit de împrumuturi între care pot fi menționați [15]: *areianăș, formăului, lămpaș, mișă, papiște, reghistrom, țărcălat, verghină* etc., numărul maxim atingându-se

după 1700, majoritatea acestor împrumuturi aparținând terminologiei juridico-administrative: *calculus*, *discreție*, *fundus*, *ghimberi*, *obstienție*, *parohuș*, *publican*, *rituș*, *stație*, *terminus*, *țentrom* etc. [16]

Nu foarte numeroase sunt cazurile în care forma și sensul cuvintelor indică filiera grecească: *comendarisie*, *defendivosi*, *florentin*, *primichiri*.

Alte filiere sunt, începând cu secolul al XVII-lea, limbile polonă, rusă și ucraineană care mediază pătrunderea unor termeni latino-romanici, în primul rând din textele moldovenești: (prin polonă): *auditor*, *formație*, *harmată*, *hișpan*, *țirulic*; (prin rusă): *maistru*, *scrină*, *unie*; (prin ucraineană): *aptică*. [17]

Începând cu secolul al XVIII-lea, mare parte din împrumuturile de origine latină are ca filieră limba germană și aparține limbajului administrativ. În această categorie se înscriu: *administration*, *aghent*, *capital*, *contribuțion*, *memorial*, *prezes*, *provision*, *reșpect*, *siseon*, *suplicațion* etc. [18]

Acele administrative, cărțile de popularizare, calendarele încep să aibă o circulație din ce în ce mai mare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind destinate unui număr tot mai crescut de cititori. În acest fel, se răspândesc termenii noi care numeau cele mai variate aspecte ale progresului tehnic, politic, social etc. Între acești termeni pot fi menționați: *consul*, *comedie*, *prognostic*, *tractat* ș.a.

Aceeași perioadă este marcată și de afirmarea în cultura română a Școlii ardeleni, cunoscuta mișcare de emancipare din Transilvania, prin care se conștientizează necesitatea orientării modernizării limbii române prin împrumuturi din limba latină, dar și din limbile romanice. Un merit incontestabil al acestei mișcări l-a constituit redactarea și publicarea de lucrări normative ale limbii române, în special dicționare, prin care învățații ardeleni s-au străduit să demonstreze latinitatea vocabularului limbii române: din cele paisprezece lucrări lexicografice redactate în Transilvania înainte de 1825, unsprezece utilizează limba latină, adică cuvintelor românești li se alătură corespondentele latinești pentru a demonstra înrudirea dintre ele. Prin apariția acestor lucrări s-a încercat popularizarea cuvintelor noi, contribuind astfel la îmbogățirea fondului activ de cuvinte românești de origine latină.

Cea mai importantă lucrare lexicografică a erudiților ardeleni a fost *Lexiconul de la Buda* (1825) care rezolvă problema neologismelor prin încorporarea lor în dicționar, multe dintre ele fiind împrumuturi de origine latină: *cimnu*, *consilium*, *ester*, *exemple*, *experienția*, *element*, *fundăție*, *grație*, *materie*, *notă* 'însemnare', *olive*, *periculu*, *planu*, *proprietate*, *provonție* etc. [19] Un alt rol important jucat de *Lexiconul de la Buda* constă în lărgirea vocabularului românesc cu împrumuturi din latină, dar și din limbile romanice, necesare pentru transformarea limbii române „încă proastă și în veșmânt schimnicească învălită”, într-o limbă capabilă să primească „toate acele îndreptări ce au primit până acum limba italienească.” [20]

Se evidențiază astfel importanța „modelului latin”, insistându-se pe posibilitățile de a integra și de a da formă latină cuvintelor create în limbile moderne; pentru toți învățații români, limba latină era considerată a fi calea spre modernizarea limbii române:

„Trebuie adăugat faptul, nu de mică importanță, că împrumuturile din latină nu puneau, în general, niciun fel de problemă în adaptarea la sistemul fonetic al limbii noastre. Ca limbă mai arhaică, româna păstrează mai bine decât alte limbi romanice scheletul consonantic al cuvintelor latinești. Dacă se adaugă la acestea sentimentul tonic al mândriei originii latine puternic grefat pe ideea posibilității emancipării sociale și naționale, se înțelege de ce latinismul a fost o necesitate a culturii noastre.” [21]

Problema *curentului latinist*, ca prelungire a ideilor Școlii ardeleni, apare pe la mijlocul secolului al XIX-lea în paralel cu influența franceză și direcția italianizantă. În perioada 1840-1880, ideile latiniste sunt susținute de Timotei Cipariu, Gh. Barițiu, Simion Bărnuțiu, A.T.Laurian, Damaschin Bojinca, Aaron Pumnul, Ion Maiorescu, Ion C. Massim care erau de părere că dezvoltarea limbii române nu se poate realiza decât prin revenirea la izvorul ei original în toate compartimentele limbii: ortografie, vocabular, gramatică. Opinia era, fără-ndoială, exagerată. Toți latiniștii au susținut necesitatea introducerii alfabetului latin cu scopul ca limba română să-și redobândească și prin scriere aspectul ei latin. Mai mult decât atât, dorind să stabilească norma unică literară, au considerat necesară redactarea unui dicționar explicativ al limbii române care ar fi avut un rol important în consacrarea cuvintelor și sensurilor acestora ca și în cultivarea limbii. Răspunzând acestui deziderat, în perioada 1873-1877, a fost elaborat *Dicționarul limbii române*, primul dicționar academic, la realizarea căruia au contribuit A.T.Laurian, I.C. Massim; la redactarea celui de-al doilea volumul au contribuit și Iosif Hodoș și Gh. Bariț.

În esența sa, lucrarea duce la extrem concepția latinistă, iar autorii, dintr-o atitudine puristă, exclud cuvintele de origine neolatină, ignorând astfel specificul și originalitatea limbii române. Acțiunea autorilor a fost determinată de încercarea de a crea astfel o limbă română literară unitară ghidându-se după modelul limbii latine. Eliminând toate cuvintele de origine neolatină, autorii dicționarului au fost nevoiți să caute „înlocuitori”, de fapt cuvinte care vor fi luate din limba latină și din limbile romanice. În acest fel au întreprins o campanie de proporții pentru îmbogățirea lexicului limbii române, Massim și Laurian sperând ca în acest mod să se realizeze „o limbă ideală, nobilă, care, cu timpul, impusă de sus în jos, prin intermediul unor personalități, ar intra în uzul curent.” [22]

Având convingerea că numai cuvintele de origine latină au capacitatea de a dezvolta familia de cuvinte, autorii dicționarului latinist au oferit scheme lexicale

prestabilite în care sunt însumate toate terminațiile și toate valorile semantice ce se puteau aplica fiecărui membru principal al unei familii lexicale. De pildă: *progrese* – *progresiune*, *progresiv*, *progresoriu*, *progres*. Însă, s-a pierdut din vedere faptul că prin această acțiune limba nu se îmbogățește uniform și că nu i se poate impune din afară completarea.

Cu toate acestea, meritul acestui prim dicționar academic constă în aceea că împrumuturile din limbile romanice, mai ales cele din franceză, au intrat și s-au fixat în limba română în forma lor din latină. Această situație poate fi exemplificată cu menționarea neologismelor cu terminația - *ble*, provenite din limba franceză, care sunt consemnate în dicționar cu terminația - *bil*, urmând astfel modelul formal latinesc: fr. *ilisible* > rom. ilizibil; fr. *ineluctable* > rom. ineluctabil.

Modelul latin a fost îmbrățișat și de învățații care nu se integrau direcției latiniste, între care menționăm: Petru Stamatiadi, Naum Petrovici, Dinicu Golescu, Naum Petrovici, Lazăr Asachi, Vasile Vârnav și Eufrosin Poteca. Aceștia au folosit în scrierile lor mulți termeni de proveniență latină pe care îi glosează tot prin latină, model care devine dominant în Școala latinistă:

„Pătrunderea elementelor latine s-a produs concomitent cu pătrunderea de cuvinte din limbile romanice moderne, dar în aceste limbi, cuvintele respective proveneau adesea tot din latină. Chiar dacă influența latină s-a exercitat pe un front ce depășea Școala latinistă, trebuie admis că latiniștii au avut un rol principal în impunerea unui curent neologic pe baza căruia s-a creat o tendință interioară a limbii noastre de cultură, manifestată uneori inconștient sau de pe poziții nelatiniste și în organizarea pe aceleași principii a omogenizării limbii.” [23]

Problematicând pe marginea situației actuale a influenței limbii latine, în *Introducerea la Cuvinte înrudite*, Al. Graur notează:

„Cuvintele de origine latină formează baza limbii române, nu numai în sensul că de la ele s-a pornit, ci și că au rămas până astăzi cele mai importante, cu toată masa de împrumuturi din diverse limbi (...). Printre cuvintele împrumutate trebuie totuși făcută o situație aparte neologismelor de origine latină, care în ultimele două secole au căpătat preponderență în limbă. (...) Pe de o parte, multe din ele s-au adaptat la limba română, intrând în familiile moștenite, astfel încât numai specialiștii pot distinge ce e nou de ce e vechi; pe de altă parte, în momentul de față, latina este aproape singura sursă din care se preiau neologisme, nu numai în diverse domenii științifice, ci chiar pentru denumirea obiectelor din viața de toate zilele. Cuvintele de origine latină sunt împrumutate nu numai din latină direct, ci mai ales din limbile romanice, dar și din cele germanice și din rusă. Engleza, cu o largă răspândire, duce cu ea în

toată lumea cuvinte împrumutate din franțuzește și, adesea, direct din latinește. Astfel nu se poate prevedea că la un moment dat neologismele de origine latină vor face loc altora, de altă origine.” [24]

Pe lângă cuvintele vechi și uzuale care și-au format familii lexicale prin derivare, compunere și conversiune, dar și calc lexical de structură, multe neologisme, în special cele latino-romanice, au fost împrumutate în română împreună cu derivatele din limba de origine, având o structură analizabilă atât la nivelul limbii respective, cât și la nivelul limbii române. Derivatele împrumutate, dar cu elemente componente existente și la noi, pot avea, la rândul lor, derivate pe teren românesc. De exemplu, în familia lexicală a cuvântului *public* intră *a publica* (din lat. *publicare*), *publicabil* (din *publica* + *-bil* cf. fr. *publicable*), *publicare* (din *publicat* + *re*), *publicat* (substantiv, adjectiv, verb), *nepublicat* (substantiv, adjectiv), *publicist* (din fr. *publicist*), *publicistic* (din *publicist* + *-ic*, cf. germ. *publizistisch*), *publicitate* (din fr. *publicité*), dar nu și *publicitar* (din fr. *publicitaire*) deoarece în limba română nu este reperabilă tema.

Exemplul oferit pune în evidență importanța influenței limbii latine deoarece, prin raportarea la etimonul îndepărtat al cuvintelor, modificat după legile și accidentele fonetice ale fiecărei limbi de care a fost preluat și derivate, asocierea lexicală pe „familii” se extinde și presupune luarea în considerație și a conceptului de *familie etimologică*. [25] Acest concept include, într-o limbă anume, toți termenii derivați, în ultimă analiză, de la același etimon, indiferent de modul de pătrundere a acestora în limbă, de evoluția lor formală și semantică.

Privite în paralel cele două concepte – *familia lexicală*, subordonată unui principiu structural și sincron, și *familia etimologică*, diacronică, esențială fiind în cazul acesteia raportarea la etimonul îndepărtat comun – se observă că cea din urmă include pe cea lexicală și conține, în afară de aceasta, toate derivatele și compusele etimonului îndepărtat comun, împrumutate în limba română din diverse limbi. De pildă, familia etimologică a substantivului *ochi* (moștenit din lat. *oculus*) o include și pe cea lexicală: *ochișor*, *a ochi*, *ochire* (verb la participiu, adjectiv), *ochitor* (adjectiv, substantiv), *ochios*, *oacheș*, *ochiuleț*, *otheadă*, *ochean*, *ochelari*, *ochelariș*, *ochilă*, *ochiul boului*, *ochiul lupului* ș.a. și conține, pe lângă acestea, și toate derivatele și compusele etimonului latinesc *oculus*, împrumutate în limba română din diverse limbi moderne, în special din franceză și din italiană: *ocular*, *oculist*, *binoclu*, *binocular*, *oculometru*.

Sub aspectul originii, multe neologisme românești ridică probleme specialiștilor întrucât multe împrumuturi neologice din limba română au etimologie multiplă. Acest concept a fost introdus în lingvistica românească de Al. Graur, iar apariția sa este determinată de faptul că „adesea, un cuvânt nu provine

dintr-o singură sursă, ci reprezintă o împletire a mai multor originale, din aceeași limbă sau din limbi diferite, pe care e necesar să le punem în lumină.” [26]

Majoritatea cuvintelor românești provin din surse multiple, fapt explicabil prin aceea că la constituirea vocabularului neologic al limbii române moderne au contribuit foarte multe limbi: latina savantă, neogreaca, rusa, germana, italiana și, mai ales, franceza. Posibilitatea împrumutării unor neologisme din mai multe limbi de cultură (în aceeași epocă sau la distanță în timp și în spațiu) explică existența unor variante lexicale etimologice, nediferențiate semantic în raport cu forma acceptată de limba literară. Un exemplu, comentat de N.A. Ursu [27], este *centru*, un termen care

„avea în Muntenia și Moldova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până pe la 1840, forma *chentru* sau *chendru*, provenită din ngr. *χέντρον*. În Transilvania se întâlnește și forma *centru* care poate fi la origine lat. *centrum*, it. *centro* sau chiar fr. *centre*. Din limba germană (*Zentrum*) sau rusă (*центр*) a provenit forma *țentru*, des întâlnită în prima jumătate a secolului al XII-lea atât în Muntenia și Moldova, cât și în Transilvania.

O situație similară prezintă și cuvântul *sistem*. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și până pe la 1840, în Muntenia și Moldova se folosea forma *sistimă* (< ngr. *σύστημα*). Alături de *sistimă* avea largă circulație și forma *sistemă*, provenită din lat. *systema*, it. *sistema* sau rus. *сучема*. Forma *sistem*, care începe să se impună după anul 1850, provine în primul rând din fr. *système*, de genul masculin, dar și germ. (*das*) *System*.”

Pătrunderea în limba română a anumitor cuvinte s-a realizat prin mai multe căi decât cele menționate de obicei în dicționare, iar această situație este o consecință a faptului că lexicografii au avut în vedere mai ales stadiul actual, nu și istoria unor astfel de neologisme pe terenul limbii române. În acest context, în secolul al XIX-lea, latina și italiana au contribuit la crearea unui model nou de adaptare a cuvintelor împrumutate:

„Împrumutăm un cuvânt din franceză, dar îl aranjăm după model latin, italian care convenea mai bine structurii românești: dacă luăm din franceză *sequence*, îl transformăm în *secvență*, având în vedere forma latină *sequentia*; luăm din franceză pe *deuil*, dar îl adoptăm sub forma *doliu*, pentru că ne referim la lat. *dolium*.” [28]

În dicționarele mai noi, soluția adoptată, consideră Al. Graur [29], a fost aceea de a se insera, la indicația etimologică, forma cea mai veche de care dispunem (latina, greaca etc.), adăugând toate formele din alte limbi care ar putea fi considerate intermediare. În acest fel, indicația etimologică ar preciza că forma neologismului vine

„din latină sau dintr-o altă limbă (de exemplu, italiana) și și-a îmbogățit conținutul semantic sub influența cuvintelor franceze corespunzătoare sau au căpătat în întregime sensul acestora. În astfel de situații, cea mai clară și mai corectă indicație etimologică ar fi [...] *absolut* < lat. *absolutus* (cu sensurile fr. *absolu*), *primar* < lat. *primaries* (cu sensul fr. *maire*) (...) *stat* < lat. *status* (cu sensurile fr. *état*).” [30]

Aplicând această soluție, dicționarele mai noi ale limbii române încearcă să reflecte cât mai corect rolul fiecărei filiere în cadrul etimologiei multiple.

Ultimul aspect pe care îl vom discuta în cadrul demersului nostru vizează problema cuvintelor latinești care au căpătat, prin utilizare frecventă, caracter internațional [31], fiind luate așa cum se pronunțau în antichitate și cu desinențele respective:

- Substantiv cu desinență de nominativ: *servus* înseamnă 'sclav' în latină; la noi pătrunde prin intermediul limbii maghiare și înseamnă 'sluga dumitale', o formulă învechită de salut.

- Substantiv cu desinență de ablativ: *loco* se scrie pe scrisorile care urmează să fie predate în aceeași localitate. În latină, *locus* înseamnă 'loc', deci ablativul *loco* este 'în același loc';

- Adjectiv cu desinență de nominativ: *redivivus* 'înviat' se spune despre o persoană care a fost uitată și acum revine în actualitate;

- Verbe: *confer* (*cf.*) are la imperativ sensul de 'pune alături, compară' sau 'vezi'. Uneori se folosește greșit cu dativul, fiind considerat o prescurtare de la *conform*; un alt verb este *veto* 'mă opun' care se folosește în limbile moderne ca substantiv;

- Adverb: *circa* 'aproximativ, cam', *ibidem* 'tot acolo', *passim* 'încă și colo', *sic* 'așa';

- Substantiv (de regulă la ablativ) + prepoziție: *ab ovo* 'de la început', *Coram populo* 'în public', *de facto* 'prin însuși faptul că există', *de iure* 'de drept, sub aspect juridic', *de plano* 'simplu, fără complicații', *ex cáthedra* 'despre cineva care face pe profesorul fără să fie';

- Substantiv + prepoziție + adjectiv: *ad calendas graecas* 'la calendele grecești, niciodată'; *magna cum laudae* 'cu mare laudă';

- Două substantive: *cassus beli* 'caz de război', *urbi et orbi* 'peste tot';

- Substantiv + pronume: *sui generis* 'de felul său, unic'; *ipso facto* 'prin însuși faptul, chiar prin aceasta';

- Adverb + prepoziție: *ad interim* 'între timp'; *in extenso* 'pe larg';

- Două verbe, două participii ale aceluiași verb: *mutatis mutandis* 'schimbând cele care trebuie schimbate'.

În concluzie, se poate spune că, fără să fi epuizat problematica acestei teme complexe, demersul nostru a reușit, bazându-se pe o bibliografie de specialitate, să surprindă coordonatele sale cele mai importante evidențiind rolul fundamental al componentei latino-romanice la îmbogățirea vocabularului limbii române actuale.

NOTE:

- [1]. Până în secolul al VI-lea, când se putea vorbi de limbile romanice de răsărit, influențele lingvistice s-au exercitat asupra limbii latine atât în timpul stăpânirii romane în nordul și sudul Dunării, cât și după retragerea aureliană. Este vorba de influențele la nivel exclusive lexical ale limbilor: *greaca veche* (care a dat latinei un număr de cuvinte ce s-au răspândit pe întreg teritoriul romanic (vezi Mihăescu, 1966: 345 *sqq.*), pe lângă acestea circulând, în spațiul de formare a limbii române, și elemente pătrunse pe cale orală, în urma contactului direct cu lumea greacă; *iranică*, din care s-au păstrat unele toponimice (vezi Rosetti, 1968: 216 *sqq.*); *germanică* (facem mențiunea că termenul *germanic* se referă la limba populațiilor migratoare: goți, vizigoți, longobarzi de la începutul mileniului I d.H., deci înaintea constituirii limbilor germanice actuale).
- [2]. Al. Graur, „Cuvinte latinești”, în *LLR*, XIV, (1985), 1, p. 4-5.
- [3]. Împrumuturile din limba franceză s-au făcut din aspectul scris al acestei limbi, iar în limba română ele au fost citite așa cum se rosteau. Astfel, fr. *efficient* (pronunțat *efisiã*); pronunțarea românească cu *č* (românii pronunțau *k*) pornește de la latinescu *efficiens*, în felul acesta cuvântul fiind foarte apropiat de verbul românesc *face* care aparține aceleași rădăcini.
- [4]. În lucrarea „De la latină la română” (1998: 93), Marius Sala consideră că latina medievală „a apărut odata cu reforma produsă de Carol cel Mare în secolele XVIII-XIX. Acest împărat, de orifgine din grupul germanic franc, a adus din Irlanda, Anglia și Italia o seamă de călugări învățați care știau latinește. Ei au făcut o «purificare» a limbii latine scrise religioase și administrative, eliminând haosul fonetic și gramatical care cuprinsese limba scrisă sub influența practicii orale, adică a vorbirii. Pentru aceasta au luat ca model latina literară, operele autorilor creștini cultivați și tratatele de gramatică ale antichității. Această limbă a constituit în evul mediu limba administrației, a culturii, a bisericii, deci a fost limba de civilizație, de fapt singura limbă de civilizație până în secolul al XII-lea.”
- [5]. Sextil, Pușcariu, *Limba română, I: Privire generală*, București, 1940, p. 348.
- [6]. Sextil Pușcariu, *loc.cit.*
- [7]. La Cenad, în Transilvania, Oradea Mare și Alba Iulia s-au înființat, încă din secolul al VI-lea, primele episcopate catolice în care latina se întrebuința ca limbă de cult religios. Latina a fost folosită și în școlile care s-au deschis pe lângă episcopiile catolice. La Cotnari, în Moldova, Despot Vodă a înființat un colegiu latin sub conducerea umanistului Ioan Sommer (1524-1574), iar în documentele epocii se vorbește despre tinerii studioși moldoveni care obținuseră la Cracovia titlul academic de *baccalaureus* sau de *magister*: „Prin veacurile XVI și XVII, tot mai mulți tineri moldoveni cercetau școlile din Polonia, unde o renaștere târzie aprinsese cultul pentru Roma. Alții cercetau școalele umaniste întemeiate de călugări catolici

- în unele orașe din Moldova. Fii de boieri din amândouă principatele se întorceau cu cunoștințe de limba latină din școlile cele mari din Constantinopol, unde învățau de la dascăli greci, trecuți prin universitățile italiene.” (Sextil Pușcariu, „Renașterea noastră română”, în vol. *Omagiu lui Ramiro Orteza*, București, 1929 *apud* Hristea, 1984: 57).
- [8]. Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice (1421-1760)*, București, 1992, p. 9.
- [9]. *Ibidem*, p. 10.
- [10]. *Ibidem*.
- [11]. În *Istoria limbii române literare I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Al. Rosetti *et alii* (1971, p. 380) notează: „Materialul lexical deosebit de bogat al lucrărilor românești ale lui Dimitrie Cantemir cuprinde un număr mare de elemente străine, culese de autor din izvoare variate: din turcă, vechea slavă, ucraineană, polonă, araba, persană, ebraică, elină și neogreacă, latină și italiană. Dat fiind numărul mare de elemente străine folosite, Dimitrie Cantemir s-a simțit obligat, față de cititor, să adauge un «glosar» la sfârșitul Istoriei ieroglifice, unde cuvintele străine sunt enumerate, traduse și exemplificate, indicându-se izvorul lor. (...) Preocuparea lui Dimitrie Cantemir de a exprima în românește orice noțiune, îl apropie de scriitorii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au introdus în limba literară un mare număr de neologisme. (...) se poate afirma că Dimitrie Cantemir este scriitorul român din secolul al XVIII-lea al cărui material lexical, în ceea ce privește împrumuturile, depășește pe acela al contemporanilor săi.”
- [11]. *Ibidem*, p. 386-387.
- [12]. Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *op.cit.*, p. 11.
- [13]. Em. Vârtosu, *Foietul Novel*, 1947, p. XLVII și glosarul de la p. 105 *apud* Bulgăr, 1971.
- [14]. Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *op.cit.*, p. 11.
- [15]. *Ibidem*, p. 13.
- [16]. *Ibidem*.
- [17]. *Ibidem*, p. 14.
- [18]. *Ibidem*.
- [19]. Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1971, p. 467-468.
- [20]. Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966.
- [21]. Ioan Oprea, *Terminologie filozofică românească modernă*, București, 1996.
- [22]. Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, București, p. 38-39.
- [23]. Ion Oprea, *op.cit.*, p. 265.
- [24]. Al. Graur, *Cuvinte înrudite*, București, 1980, p. 8-9.
- [25]. Cristian Moroianu, „Familia lexicală și familia etimologică”, în *LLR XXVI* (1997), 1, p. 17-20.
- [26]. Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 11.
- [27]. N.A. Ursu, „Rolul accentului în stabilirea etimologiei unor neologisme ale limbii române”, în *SCS XIII*, 1962, p. 7-20.
- [28]. Al. Graur, „Etimologie indirectă”, în *CL XIII* (1968), 2, p. 305-308.
- [29]. Al. Graur, *op.cit.*, p. 307.

- [30]. Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, 1968, p. 107.
 [31]. Al. Graur, „Cuvinte latinești”, în *LLR*, XIV, (1985), 1, p. 4-5.

BIBLIOGRAFIE:

- Bejan, Doina Marta, *Interferențe lingvistice în diacronia limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2005.
 Bulgăr, Gheorghe, (1971). *Studii de lingvistică și limbă literară*, București.
 Chivu, Gh., Buză, Emanuela, Roman Moraru, Alexandra, (1992). *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice (1421-1760)*, București.
 Gheție, Ion, (1966). *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București.
 Graur, Al., (1980). *Cuvinte înrudite*, București.
 Graur, Al., (1963). *Etimologii românești*, București.
 Graur, Al., (1968). „Etimologie indirectă”, în *CL XIII*, 2, p. 305-308.
 Hristea, Theodor, (1984). *Sinteze de limba română*, București.
 Hristea, (1968). *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București.
 Mihaescu, H., (1966). *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București.
 Moroianu, Cristian, (1997). „Familia lexicală și familia etimologică”, în *LLR XXVI*, 1, p. 17-20.
 Oprea, Ioan, (1996). *Terminologie filozofică românească modernă*, București.
 Pușcariu, Sextil, (1940). *Limba română, I: Privire generală*, București.
 Rosetti, Al., (1968). *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, București.
 Rosetti, Al., Cazacu, Boris, Onu, Liviu, (1971). *Istoria limbii române literare I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București.
 Sala, Marius, *De la latină la română*, Univers Enciclopedic, București, 1998 și 2006.
 Seche, Mircea (1966). *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, București.
 Ursu, N.A. (1962). „Rolul accentului în stabilirea etimologiei unor neologisme ale limbii române”, în *SCS XIII*.

Aspects of the Presence of the Neologisms of Latin-Roman Origin from the Current Romanian Language

Abstract: Our paper focuses on the description of the historical context in which the Latin language, spoken on the former Dacia territory, became the present Romanian language; it is a very complex phenomenon which took place during several centuries and it had linguistic consequences at all levels: phonetic, lexical and grammatical.

Key words: Latin, Romanian vocabulary, neologism, multiple etymology, international Latin words.